

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра психолого-медико-педагогічних основ корекційної роботи

Кваліфікаційна робота
магістра

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОСНОВ ОБРАЗОТВОРЧОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ В ДОШКІЛЬНИКІВ З СИНДРОМОМ ДАУНА»**

Виконала:
студентка KorOs1-M20z групи
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Радецька Катерина Віталіївна

Керівник:
Опалюк О.М.,
кандидат педагогічних наук, доцент

Рецензент:
Левицький В.Е.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри логопедії
та спеціальних методик

Кам'янець-Подільський – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ДОШКІЛЬНИКІВ З СИНДРОМОМ ДАУНА.....	7
1.1. Дослідження проблеми формування образотворчої діяльності у дітей з порушеннями інтелекту у спеціальній науково-педагогічній літературі.....	7
1.2. Особливості навчання дітей із синдромом Дауна в дошкільних закладах освіти.....	21
Висновки до першого розділу.....	31
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ СФОРМОВАНOSTІ ОСНОВ ОБРАЗОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ДОШКІЛЬНИКІВ З СИНДРОМОМ ДАУНА.....	34
2.1. Методика констатувального етапу дослідження.....	34
2.2. Аналіз результатів констатувального етапу дослідження.....	44
Висновки до другого розділу.....	54
РОЗДІЛ 3. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ОСНОВ ОБРАЗОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ДОШКІЛЬНИКІВ З СИНДРОМОМ ДАУНА.....	56
3.1. Обґрунтування педагогічних умов формування основ образотворчої діяльності в дітей з синдромом Дауна.....	56
3.2. Методичні рекомендації щодо формування основ образотворчої діяльності у дітей з синдромом Дауна.....	66
Висновки до третього розділу.....	80
ВИСНОВКИ.....	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	89

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасні стратегії реформування освіти у контексті особистісно-орієнтованого виховання висувають відповідні вимоги до навчально-виховного процесу дітей з порушеннями психофізичного розвитку з позицій оновлення його змісту та методів реалізації (І. Бех, В. Бондар, О. Вержиховська, В. Засенко, А. Колупаєва, С. Миронова, Т. Сак, В. Синьов, М. Супрун, В. Тарасун, О. Хохліна, М. Шеремет та ін.).

Одним із важливих питань сьогодення є створення сприятливих психолого-педагогічних умов для навчання та виховання дошкільників з особливостями психофізичного розвитку, зокрема, із синдромом Дауна, метою чого виступає ефективність соціалізації, реалізація їхніх освітніх потреб, підготовка до шкільного навчання. Синдром Дауна впродовж останніх років – одне з найпоширеніших генетичних порушень, яке зустрічається в одного із приблизно 850 новонароджених в усіх країнах світу. При правильній організації навчально-виховної та корекційної роботи, діти з синдромом Дауна стають повноцінними членами суспільства, успішно навчаючись в різних типах дошкільних та шкільних навчальних закладів, опановуючи доступні професії, працюючи на підприємствах, у сфері обслуговування та сільського господарства (С. Бакли, Г. Бойко, І. Гладченко, О. Мозолюк-Коновалова, М. Пітерсі та ін.).

Актуальність проблеми зумовлена зростанням чисельності зазначеної нозології дітей, які розпочинають навчання у дошкільних навчальних закладах освіти, а також посиленням уваги до їхнього розвитку та інтеграції в суспільне життя. Втім, ще немає достатнього забезпечення ефективного корекційно-розвивального виховання та навчання дошкільників із синдромом Дауна в державних закладах освіти різних вікових напрямків, а організація психолого-педагогічного супроводу здійснюється переважно у недержавних реабілітаційних та інклюзивно-ресурсних центрах.

Поширення досвіду раннього психолого-педагогічного супроводу дітей

із синдромом Дауна та їхніх батьків командою фахівців, урахування особливостей пізнавальної, мовленнєвої, моторної, психоемоційної сфери дітей у навчально-виховному процесі доводить наявність у таких дошкільників значних потенційних можливостей розвитку, здатності до опанування навичок спілкування, самообслуговування, рахунку, письма, читання, малювання та ін. При цьому провідним засобом формування позитивного ставлення до світу на основі емоційно-чуттєвого досвіду, залучення до художньо-творчої діяльності, розвитку чуттєво-емоційної сфери дітей, художньо-образного мислення, потреби і здатності до художньо-творчої самореалізації є образотворча діяльність (С. Бакли, Г. Бойко, Л. Виготський, І. Гладченко, І. Дмитрієва, Є. Ігнат'єв, С. Ігнат'єв, М. Матвеева, С. Рубінштейн, В. Синьов, О. Хохліна та ін).

Теоретичне обґрунтування необхідності добору психолого-педагогічного забезпечення образотворчої діяльності для інтелектуального розвитку дошкільників з порушеннями інтелекту, практичне доведення значущості виховних можливостей образотворчого мистецтва, що знаходять реалізацію у цілеспрямованому педагогічному процесі, відображено у дослідженнях таких науковців як С. Бакли, О. Гаврилушкіна, І. Дмитрієва, О. Єкжанова, А. Катаєва, Н. Соколова, О. Стребелева, С. Трикоз, та ін.

Актуальність і недостатня розробленість вище зазначених питань зумовили вибір теми кваліфікаційної роботи магістра **«Особливості формування основ образотворчої діяльності в дошкільників з синдромом Дауна»**.

Мета дослідження полягає у розробленні ефективної корекційної методики щодо вивчення та формування основ образотворчої діяльності в дошкільників з синдромом Дауна.

Об'єкт дослідження: образотворча діяльність дітей із синдромом Дауна.

Предмет дослідження – психолого-педагогічне забезпечення формування основ образотворчої діяльності в дошкільників із синдромом

Дауна.

Гіпотеза дослідження: система психолого-педагогічного забезпечення формування основ образотворчої діяльності в дошкільників із синдромом Дауна сприятиме підвищенню рівня їхньої подальшої інтеграції та соціалізації

Для реалізації поставленої мети було окреслено такі **завдання дослідження:**

1. Здійснити теоретико-практичний аналіз психолого-педагогічного забезпечення формування основ образотворчої діяльності в дошкільників із синдромом Дауна.

2. Дослідити стан та рівень сформованості основ образотворчої діяльності в дошкільників із синдромом Дауна.

3. Розробити етапи корекційно-розвивальної роботи щодо формування основ образотворчої діяльності в дошкільників із синдромом Дауна.

Методи дослідження: *теоретичні:* аналіз, порівняння та систематизація дослідних матеріалів, науково-методичних та теоретико-методичних засад і основних підходів щодо з'ясування стану розробленості та особливостей формування основ образотворчої діяльності в дошкільників із синдромом Дауна; *емпіричні:* вивчення документальних джерел та узагальнення практичного досвіду для проведення емпіричного вивчення; бесіди для виявлення стану сформованості основ образотворчої діяльності дошкільників із синдромом Дауна; бесіди-інтерв'ю для вивчення стану обізнаності батьків та вихователів дошкільників із синдромом Дауна щодо важливості формування та розвитку основ образотворчої діяльності; проведення констатувального та формувального експерименту; *методи обробки статистичних даних:* кількісна та якісна обробка одержаних результатів дослідження.

Експериментальна база дослідження. Інклюзивно-ресурсний центр Павлівської сільської ради Волинської області, Іваничівського району, с.

Старосілля; Комунальна установа «Нововолинський інклюзивно-ресурсний центр»; Інклюзивно ресурсний центр Іваничівської селищної ради Волинської області; КЗ «Іваничівський заклад дошкільної освіти».

Теоретична значущість полягає в здійсненні теоретико-практичного аналізу психолого-педагогічного забезпечення формування основ образотворчої діяльності в дошкільників із синдромом Дауна.

Практичне значення полягає у виявленні стану та рівня сформованості основ образотворчої діяльності в дошкільників із синдромом Дауна; розробці етапів корекційно-розвивальної роботи щодо формування основ образотворчої діяльності в дошкільників із синдромом Дауна.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дипломної роботи магістра обговорювались на студентській науково-практичній конференції в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка.

Публікації: Робота висвітлена у статті «Особливості формування основ образотворчої діяльності в дошкільників з синдромом Дауна».

Структура роботи: робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

ВИСНОВКИ

Теоретико-практичний аналіз особливостей формування основ образотворчої діяльності в дошкільників з синдромом Дауна дав змогу сформулювати такі висновки.

Образотворча діяльність позитивно впливає на розвиток пізнавальних процесів: відчуття, сприймання, уваги, пам'яті, мислення, мовлення. Під час навчання здійснюється корекція рухових навичок, просторової орієнтації, зорово-моторної координації, покращується загалом загальний розвиток дитини. Для того, щоб образотворча діяльність мала корекційно-розвиваюче спрямування, вона повинна бути організована з урахуванням закономірностей розвитку, спільних для норми і патології, а також з урахуванням своєрідності психічного розвитку, обумовленої порушенням. Успіхи дітей з порушеннями інтелекту в оволодінні образотворчою діяльністю залежать від способів навчання та врахування індивідуальних психофізичних можливостей кожної дитини. Тому питання вибору адекватних методів і змісту навчання є надзвичайно важливим. Для успішної образотворчої діяльності необхідною умовою є наявність двох основних факторів: інтелектуального й емоційного.

Ефективність корекційної роботи на заняттях з малювання покращиться, якщо завдання, які виконуватимуться дітьми, будуть: активно впливати на сенсорні процеси, пізнавальну діяльність, емоційно-вольову сферу, дрібну та загальну моторику; відповідати можливостям дітей з порушеннями інтелекту (цим можливостям повинні відповідати структура об'єкту зображення, кількість зображуваних предметів; під час тематичного малювання дітям потрібно пропонувати зображати достатню кількість предметів і явищ); активізувати і стимулювати інтелектуальну і практичну діяльність; формувати і закріплювати графічні вміння і навички (володіння олівцем, пензлем, регулювання рухів, відповідно до завдань зображення, правильна передача просторового розташування предметів); передбачати

закріплення графічних дій на різному за змістом матеріалі; сприяти всебічному розвитку; мати практичне і загальносуспільне значення; заняття образотворчою діяльністю повинні надавати дитині відчуття радості і задоволення; виконані протягом одного заняття (уроку).

Корекційний вплив образотворчої діяльності на розвиток дітей з порушеннями інтелекту можливий за умови цілеспрямованого і систематичного навчання з використанням усіх видів образотворчої діяльності: малювання, ліплення, аплікації у дошкільних закладах різного типу.

До негативних факторів під час організації дошкільного навчання дітей із синдромом Дауна відносимо: недостатнє врахування особливостей психофізичного розвитку дітей у процесі формування образотворчої діяльності, їх збережених функціональних систем; відсутність комплексного корекційно-розвивального навчання дітей із синдромом Дауна.

Формування образотворчої діяльності у дошкільників із синдромом Дауна повинно охоплювати елементарні знання про розмір, колір, форму предметів; сформованість графічних навичок; уміння орієнтуватися в просторі, аркуші паперу, впізнавати предмети в малюнках та об'ємних пластичних виробках на основі розвитку розумових операцій аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення; вміння елементарних технічних операцій з ліплення, аплікації, малювання. Врахування стану сформованості образотворчої діяльності з окреслених показників сприятиме ефективному методичному забезпеченні образотворчого процесу, зниженню негативного впливу вторинних відхилень на становлення особистості, підтримці пізнавального інтересу дітей та активізації компенсаторних можливостей, удосконаленню змісту та якості корекційного навчання.

Методика констатувального етапу дослідження передбачала наступні завдання: розробити методику дослідження рівня сформованості основ образотворчої діяльності в дошкільників з синдромом Дауна; емпірично виявити стан сформованості основ образотворчої діяльності за

встановленими показниками; проаналізувати якісні та кількісні показники щодо особливостей прояву образотворчої діяльності в дошкільників із синдромом Дауна.

Методика вивчення стану сформованості основ образотворчої діяльності у дошкільників з синдромом Дауна включала наступні етапи: спостереження за освітнім процесом; бесіда з дошкільниками; практичні завдання на з'ясування стану сформованості у дошкільників із синдромом Дауна уявлень про розмір (величину), колір; практичні завдання на з'ясування стану сформованості у дошкільників із синдромом Дауна графічних навичок; практичні завдання на з'ясування стану сформованості у дошкільників із синдромом Дауна просторового орієнтування у процесі образотворчої діяльності; практичні завдання на з'ясування стану сформованості у дошкільників із синдромом Дауна вміння впізнавати предмети в малюнках та об'ємних пластичних виробках; практичні завдання на з'ясування стану сформованості у дошкільників із синдромом Дауна елементарних технічних операцій.

У процесі аналізу якісних та кількісних даних емпіричного вивчення нами було виявлено характерні особливості та труднощі опанування основами образотворчої діяльності дошкільниками з синдромом Дауна. Зокрема, порівняльний аналіз стану сформованості основ образотворчої діяльності в дошкільників із синдромом Дауна та в дошкільників з порушеннями інтелекту показав, що в дошкільників із синдромом Дауна спостерігаються значні труднощі, пов'язані з функціонуванням операційного компоненту образотворчої діяльності, у них значно гірше сформовані графічні навички, елементарні технічні операції, зокрема, володіння прийомами малювання, аплікації та ліплення. Вони не орієнтуються на аркуші паперу, що означає відсутність навичок просторового орієнтування. Проте для дітей обох груп на четвертому році навчання завдання на розпізнавання кольорів, форм та розмірів предметів викликали менші труднощі, оскільки діти навчилися аналізувати зразок і зіставляти з ним

форми на основі зорово-рухового обстеження.

Дані проведеного вивчення дають підставу стверджувати про необхідність організації цілеспрямованої корекційно-розвивальної роботи в процесі навчання образотворчої діяльності дошкільників з синдромом Дауна з урахуванням особливостей їхнього розвитку та застосування педагогічних умов – організаційних, дидактичних та корекційно-розвивальних, які є основоположними в процесі формування образотворчої діяльності та забезпечували б ефективність спеціальної корекційної методики. Комплексне вивчення особливостей психофізичного розвитку дитини із синдромом Дауна забезпечить ефективну стратегію її розвитку.

На формувальному етапі дослідження ми виділили наступні взаємопов'язані педагогічні умови: організаційні (створення розвиваючого середовища для дошкільників із синдромом Дауна; залучення до педагогічного процесу команди фахівців: вихователів, психологів, корекційних педагогів, які працюють з дошкільниками з синдромом Дауна; залучення батьків у яких є в дошкільники з синдромом Дауна, їх педагогічна просвіта); дидактичні (добір доступного змісту навчально-виховного матеріалу для роботи з в дошкільниками із синдромом Дауна; застосування спеціальних методів, прийомів, видів роботи відповідно до виявлених порушень у дошкільників із синдромом Дауна; використання своєрідної структури занять для в дошкільників із синдромом Дауна; забезпечення міжпредметних зв'язків при проведенні занять з дошкільниками із синдромом Дауна (зв'язок образотворчої діяльності з оточуючим світом, грою, елементарними математичними уявленнями, розвитком мовлення та іншими видами діяльності); використання нетрадиційних технік образотворчої діяльності при навчанні та вихованні дошкільників із синдромом Дауна) та корекційно-розвивальні (вивчення стану сформованості образотворчої діяльності; психологічна допомога дитині та її батькам у процесі формування образотворчої діяльності; забезпечення емоційної насиченості занять; попередження фізичного та розумового перевантаження

дошкільника з синдромом Дауна; використання корекційно-розвивальної методики в процесі формування основ образотворчої діяльності в даній нозології дітей), дотримання яких сприяє ефективному формуванню основ образотворчої діяльності, забезпечує розвиток особистості дитини із синдромом Дауна на основі врахування командою фахівців психофізичних особливостей та пізнавальних можливостей дітей.

Реалізація організаційних, дидактичних, корекційно-розвивальних педагогічних умов формування основ образотворчої діяльності в дошкільників із синдромом Дауна передбачає гнучку систему адаптації змісту навчання образотворчої діяльності до особливостей психофізичного розвитку кожної дитини із синдромом Дауна. Використання нетрадиційних технік, інноваційних корекційно-розвивальних методик, різноманітних методів, прийомів, видів роботи з дітьми спрямоване на очікування позитивного навчально-корекційного результату. Зміст педагогічних умов визначався результатами аналізу проблеми формування основ образотворчої діяльності в дошкільників із синдромом Дауна.

Зміст корекційно-розвивальної роботи з формування образотворчої діяльності передбачає етапне формування дошкільників із синдромом Дауна уявлень про предмети і явища навколишнього середовища, інтересу до продуктивних видів діяльності, розвиток зорово-рухової координації, оволодіння технічними операціями, сенсорними еталонами з урахуванням принципів індивідуалізації та диференціації завдань. Формування образотворчої діяльності в дошкільників із синдромом Дауна повинно відбуватися комплексно, тобто повинні використовуватися різноманітні види продуктивної діяльності (малювання, ліплення, аплікація, нетрадиційні образотворчі техніки), інші види мистецтва (музика, художнє слово), комбіновані заняття та запропоновані педагогічні умови, зокрема, створення розвивального середовища; залучення до педагогічного процесу команди фахівців: вихователів, психологів, дефектологів; залучення батьків, їх педагогічна просвіта; добір доступного змісту навчально-виховного

матеріалу; застосування адекватних методів, прийомів, видів роботи; використання своєрідної структури занять; забезпечення міжпредметних зв'язків (зв'язок образотворчої діяльності з оточуючим світом, грою, елементарними математичними уявленнями, розвитком мовлення та іншими видами діяльності); використання нетрадиційних технік образотворчої діяльності; психологічна допомога дитині та її батькам у процесі формування образотворчої діяльності; забезпечення емоційної насиченості занять; попередження фізичного та розумового перевантаження дитини; використання корекційно-розвивальної методики в процесі формування основ образотворчої діяльності в дошкільників із синдромом Дауна. Це посилює емоційний характер процесу образотворчої діяльності. Образотворча діяльність приваблює дітей несподівано отриманим результатом, здійснює корекцію психофізичного розвитку дітей цієї категорії.

Головною умовою роботи з дошкільниками із синдромом Дауна є відсутність вимог негайного отримання певного результату. Педагоги і батьки повинні знаходити і помічати цікаві моменти в готових малюнках, аплікаціях, ліплених виробках дітей, учити дітей захоплюватися результатами своєї діяльності. За дотримання таких умов образотворча діяльність виступає потужним психотерапевтичним та корекційно-виховним засобом. Важливо корекційним педагогам під час оцінювання результатів образотворчої діяльності дошкільників із синдромом Дауна відзначати ті позитивні досягнення психофізичного, емоційного розвитку дітей, котрі допоможуть батькам набути впевненості в можливостях своїх дітей і зміцнить їх бажання брати активну участь у розвитку своєї особливої дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бакли С. (2003) Задоволення образотворчої потреби дітей з синдромом Дауна: *Даунсайд Ап*. URL: <http://www.downsideup.org/articles/odrasov2.htm> (дата звернення: 10 листопада 2021р).
2. Бех І. (1998) Особистісно зорієнтоване виховання: науково-методичний посібник. Київ : ІЗМН МО України, 204 с.
3. Бех І. (2003) Традиційні і сучасні цілі навчально-виховного процесу. *Педагогіка толерантності: Громадський психолого-педагогічний журнал для вчителів, вихователів, науковців, батьків та юнацтва – для всіх, кого турбують проблеми виховання та освіти*, Київ, 1, 26 – 29.
4. Блеч Г. (2012) Комплекс програмно-методичного забезпечення «Зміст корекційно-спрямованого навчання і виховання дітей з порушеннями інтелекту у спеціальних дошкільних закладах» (програма ознайомлення з навколишнім, методичні рекомендації, дидактичні матеріали). Київ : Полігранд, 96 с.
5. Бойко Г. (2003) Підготовка підлітків із синдромом Дауна до психосоціальної інтеграції в суспільство: дис. ...канд. психол. наук: спец. 19.00.08 «Спеціальна психологія», Одеса, 178 с.
6. Бондар В. (eds.) (2003) Спеціальна педагогіка : понятійно-термінологічний словник. Луганськ : Альма-матер, 436 с.
7. Бондар В. (2005) Проблеми корекційного навчання у спеціальній педагогіці. Київ : Наш час, 176 с.
8. Висоцька А. (2012) Теоретичні засади змісту виховної роботи з соціального розвитку дитини з порушеннями інтелекту дошкільного віку. *Теорія і практика олігофренопедагогіки та спеціальної психології: зб. наук. праць* / за ред. Т. В. Сак. Київ, 7, 30 – 40.
9. Гладченко І. (2010). Ігрова діяльність як засіб соціалізації дошкільників з порушеннями психофізичного розвитку. *Теорія і практика*

олігофренопедагогіки та спеціальної психології: збірник наукових праць.

Київ : Освіта України, 5, 26 – 31.

10. Гладченко І. (2012) Комплекс програмно-методичного забезпечення «Зміст корекційно-спрямованого навчання і виховання дітей у спеціальних дошкільних закладах» (програма з ігрової діяльності, методичні рекомендації, дидактичні матеріали). Київ : Полігранд, 110 с.

11. Дмитрієва І. (2008) Корекційна спрямованість естетичного виховання в молодших класах допоміжної школи : монографія. Слов'янськ, 373 с.

12. Дмитрієва І. (2009) Корекційні функції естетичного виховання та механізм їх реалізації в старших класах допоміжної школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. Наук : спец. 13.00.03 «Корекційна педагогіка», Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Київ, 46 с.

13. Дмитрієва І. & Омельянович І. (2010) Програма для спеціальних загальноосвітніх шкіл для дітей з вадами розумового розвитку (помірна розумова відсталість) [підготовчий, 1-4 класи]. Київ, 37 с.

14. Засенко В. (2006) До проблеми особистісного підходу у навчанні дітей з порушеннями психофізичного розвитку. *Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: наук.-метод. зб.* / за ред. В. Бондаря, В. Засенка. Київ : Науковий світ, 8, 85 – 88.

15. Засенко В. (2004) Спеціальна освіта в Україні : реалії та перспективи. *Імідж сучасного педагога*, 8/9 (47–48), 3-5.

16. Земцова О. (2012) Тести для дітей 2-3 років : навч. посібник. Київ : Махаон-Україна, 112 с.

17. Колупаєва А. & Савчук Л. (2010) Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання: науково-методичний посібник. Київ : Науковий світ, 196 с.

18. Колупаєва А. (2003) Проблеми спеціальної освіти дітей з особливими потребами в Україні. *Соціально-психологічні проблеми*

тифлопедагогіки: зб. наукових праць Національного педагогічного університету. Київ, 2, 98-102.

19. Коновець С. (2005) Щоб діти бачили красу. *Початкова школа*, 8, 23 – 24.

20. Котляр В. (2010) Концепція Державної цільової програми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року. *Дошкільне виховання.* Київ : Світич, 9, 3 – 4.

21. Котляр В. (2009) Основи образотворчого мистецтва і методика художнього виховання дітей : навчальний посібник. Київ : Кондор, 200 с.

22. Лаутеслагер Петер Е. (2009) Руховий розвиток дітей раннього віку з синдромом Дауна: пер з англ. Київ : ІНК ОС, 352 с.

23. Липа В. (2000) Психологические основы педагогической коррекции. Славянск, 309 с.

24. Макарчук Н. & Мерсіянова Г. (2011) Науково-методичні засади психолого-педагогічного супроводу родинного виховання дітей з розумовою відсталістю. *Теоретичне і методичне забезпечення навчання та виховання осіб з особливими освітніми потребами: зб. наук. праць.* Слов'янськ : СДПУ, 1, 153 – 161.

25. Максименко С. (2001) Індивідуальні особливості мислення дитини. Київ : Знання, 148 с.

26. Мерсіянова Г. (2007) Вивчення техніко-технологічних знань на уроках праці в допоміжній школі. *Дефектологія*, 1, 32 – 36.

27. Мерсіянова Г. & Макарчук Н. (2010) Дитина із порушенням розумового розвитку. *Путівник для батьків з особливими освітніми потребами: навчально-методичний посібник у 9 книгах / за заг. ред. Колупасової А.* Київ : Літопис-ХХ. Серія «Інклюзивна освіта», 40 с.

28. Мерсіянова Г. & Трикоз С. (2011) Образотворча діяльність у дошкільних закладах: методичні рекомендації молодша група, середня група, старша група. Київ : Літера ЛТД, 96 с.

29. Миронова С. (2007) Теоретико-методичні основи підготовки майбутніх учителів до корекційної роботи в освітніх закладах для дітей з вадами інтелекту : автореф. дис. на здобуття наук. звання д-ра пед. наук : спец. 13.00.03 «Корекційна педагогіка» . Київ, 36 с.
30. Мозолюк-Коновалова О. (2011) Корекційна спрямованість образотворчої діяльності дошкільників із синдромом Дауна. *Теорія і практика олігофренопедагогіки та спеціальної психології: збірник наукових праць* / за ред. Т. Сак. Київ : Кафедра, 2011, 6, 98 – 103.
31. Мозолюк-Коновалова О. (2013) Формування основ образотворчої діяльності у дошкільників із синдромом Дауна. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наукових праць*. Київ, НПУ імені М. П. Драгоманова, 23, 159 – 161.
32. Мозолюк-Коновалова О. (2014) Формування основ образотворчої діяльності у дошкільників із синдромом Дауна засобами нетрадиційних технік зображення. *Особлива дитина: навчання і виховання. Науково-методичний журнал*, 3, 90 – 97.
33. Мякушко О. І. (2012) Психологічний супровід корекційно-реабілітаційного навчання дітей шкільного віку з помірною розумовою відсталістю: наук.-методичний посібник. Київ : Педагогічна думка, 148 с.
34. Омелянович І. (2008) Розвиток просторового орієнтування в молодших школярів допоміжної школи : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.03 «Корекційна педагогіка». Київ, 190 с.
35. Покась В. (1994) Єдина система соціальної підтримки аномальних дітей – державна турбота. *Інтеграція аномальної дитини в сучасній смстемі соціальних відносин*. Київ, 30 – 32.
36. Пітерсі М. (2006) Маленькі сходинки : програма раннього втручання для дітей із затримкою розвитку: пер. з англ. / наук. ред. укр. вид. Т. Поніманська, А. Колупаєва; Університет Маккуорі. Рівне : РДГУ, 1, 24 с.
37. Пітерсі М. (2006) Маленькі сходинки : програма раннього втручання для дітей із затримкою розвитку : пер. з англ. / наук. ред. укр. вид.

Т. Поніманська, А. Колупаєва; Університет Маккуорі. Рівне : РДГУ, 2. Програма вашої дитини, 94 с.

38. Пітерсі М. (2006) Маленькі сходинки : програма раннього втручання для дітей із затримкою розвитку: пер. з англ. / наук. ред. укр. вид. Т. Поніманська, А. Колупаєва; Університет Маккуорі. Рівне : РДГУ, 3. Навички спілкування, 84 с.

39. Пітерсі М. (2006) Маленькі сходинки : програма раннього втручання для дітей із затримкою розвитку: пер. з англ. / наук. ред. укр. вид. Т. Поніманська, А. Колупаєва; Університет Маккуорі. Рівне : РДГУ, 4. Навички загальної моторики, 132 с.: іл.

40. Пітерсі М. (2006) Маленькі сходинки : програма раннього втручання для дітей із затримкою розвитку: пер. з англ. / наук. ред. укр. вид. Т. Поніманська, А. Колупаєва; Університет Маккуорі. Рівне : РДГУ, 5. Навички тонкої моторики, 132 с.

41. Процюк Р. (eds.) (2000) Програма виховання та навчання дітей з порушеннями інтелекту дошкільного віку. Київ : ЛДЛ, 120 с.

42. Сак Т. & Процюк Р. (eds.) (2013) Програма розвитку дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю. Гриф Міністерства освіти і науки України від 12.04.2013 № 1 / 11-6940. Київ, 261 с. URL: http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/693/navchalni_programi11/ (дата звернення: 10 жовтня 2021р.)

43. Сак Т. & Процюк Р. (2010) Індивідуальний навчальний план учня з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі. *Дефектологія*, 3, 12 – 16.

44. Сак Т. (2008) Особлива дитина: від народження до 6 років: поради батькам. Київ : Літера, 143 с.

45. Сак Т. (2013) Психологічні умови реалізації Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми. *Дефектологія*, 2, 3 – 6.

46. Т. Сак (eds.) (2013) *Теорія і практика олігофренопедагогіки та спеціальної психології : збірник наукових праць. Тематичний випуск 8. «Концепція дошкільної освіти дітей з розумовою відсталістю»*. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 138 с.
47. Синьов В., Матвеева М. & О. Хохліна (2008) *Психологія дитини з порушеннями інтелекту: підручник*. Київ : Знання, 359 с.
48. Синьов В. (2010) *Психолого-педагогічні проблеми дефектології та пенітенціарії*. Київ : МП Леся, 779 с.
49. Стадненко Н., Матвеева М. & Обухівська А. (2002) *Нариси з олігофренопсихології : навчальний посібник / за загальною редакцією Н. Стадненко*. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 195 с.
50. Стадненко Н., Ілляшенко Т., Борщевська Л. & Обухівська А. (1998) *Методика діагностики відхилень у розумовому розвитку молодших школярів та старших дошкільників*. Кам'янець-Подільський : Абетка, 144 с.
51. Супрун М. (2005) *Вдосконалення змісту освіти учнів із особливостями розумового розвитку в історії корекційної педагогіки*. *Дефектологія*, 1, 45 – 48.
52. Супрун М. (2009) *Розумове виховання як основа становлення особистості*. *Проблеми освіти. Наук.-метод. зб. Ін-ту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України*, 59, 38 – 42.
53. Тарасун В. (1998) *Науково-методичні основи формування знань, умінь та навичок у дітей з труднощами у навчанні : науково-методичний посібник* Київ : Правда Ярославичів, 104 с.
54. Тимченко О., Никула О. & Турос О. (1999) *Ризик хвороби Дауна у живонароджених дітей України*. *Медичні перспективи*, IV, 2, 90 – 92.
55. Тищенко В. (1999) *Формування інтелектуального компонента мовленнєвої діяльності у розумово відсталих дошкільників : автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.03 «Корекційна педагогіка»*. Київ, 24 с.
56. Трикоз С. (2012) *Комплекс програмно-методичного забезпечення «Зміст корекційно-спрямованого навчання і виховання дітей з*

порушеннями інтелекту у спеціальних дошкільних закладах» (програма з сенсорного виховання, методичні рекомендації, дидактичні матеріали). Київ : Полігранд, 110 с.

57. Трикоз С. (2012) Корекційні технології сенсорного виховання розумово відсталих дошкільників. *Теорія і практика олігофренопедагогіки та спеціальної психології: збірник наукових праць* / за ред. Т. Сак. Київ, Вип. 7, 132 – 138.

58. Трикоз С. (2012) Корекція сенсорного розвитку розумово відсталих дошкільників засобами дидактичних ігор та вправ: дис. ...канд. пед. наук: спец. 13.00.03 «Корекційна педагогіка» . Київ, 210 с.

59. Турчинська В. & І. Єременко (1991) Готовність дітей з порушеннями інтелекту до навчання в допоміжній школі. Київ : Освіта, 101 с.

60. Хохліна О. (2006) Особистісний розвиток розумово відсталих молодших школярів у сім'ї. *Діти з особливими потребами у початковій школі* : поради батькам. Книга 3, Київ : Наук. світ, 63 – 93.

61. Чеботарьова О. В. (2012) Комплекс програмно-методичного забезпечення «Зміст корекційно-спрямованого навчання і виховання дітей з порушеннями інтелекту у спеціальних дошкільних закладах» (програма з трудового виховання, методичні рекомендації, дидактичні матеріали). Київ : Полігранд, 112 с.

62. Чеботарьова О. (2012) Корекційна спрямованість трудового виховання у спеціальних загальноосвітніх дошкільних закладах для дітей з розумовою відсталістю. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та психологія*. Київ, 17, 265 – 268.

63. Чеботарьова О. (2012) Розвиток пізнавальної діяльності дошкільників із розумовою відсталістю засобом конструювання. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету. Серія: Соціально-педагогічна*. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національного університету імені Ів. Огієнка Вип. 21, 262 – 268.

64. Чен Н. (2007) Нетрадиційні техніки зображення : навчально-методичний посібник. Харків : Скорпіон, 148 с.
65. Шевцов А. (2006) Особистісно орієнтовані освітні технології як системоутворювальний чинник комплексної соціальної реабілітації осіб з інвалідністю. *Дидактичні та соціально-психологічні аспекти колекційної роботи у спеціальній школі: наук.-метод. зб. / за ред. В. Бондаря, В. Засенка.* Київ, Вип. 8, Т. 1, 312 – 323.
66. Шеремет М. (1997) Психолого-педагогічні основи підготовки слабочуючих дітей до навчання в школі: автореф. дис. ...д-ра пед. наук: спец. 13.00.03 «Корекційна педагогіка». Київ, 51 с.
67. Щербакова К. (1997) Де? Куди? Звідки? Формування у старших дошкільників просторових уявлень. *Дошкільне виховання*, 10, 8 – 12.